рового суду, його теоретичне обґрунтування, вдумлива і серйозна робота у сфері розробки законодавства.

Список використаної літератури:

1. Уортман Р.С. Властители и судьи: развитие правового создания в имперской России. – М., 2004.
2. Шандра В.С. На службі праву: минуле як майбутнє судової реформи // День. – 2007. – № 23.
3. Давыдов Н.В., Полянский Н.И. Судебная реформа. – М., 1915.
4. Гессен И.В. Великие реформы 60-х г.г. в прошлом и настоящем. Судебная реформа. – СПб.,1905.
5. Кони А.Ф. Отцы и дети судебной реформы. – М., 1914.
6. Васьковский Е.В. Курс гражданского процесса. – Т. 1. – М., 1913.
7. Учреждение судебных установлений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://constitution.garant.ru/DOC_39400.htm.
8. Головачов А.А. Мировые судебные заведения // Десять лет реформ. – СПб., 1872.
9. Джаншиев Г. Основы судебной реформы (к 25-летию нового суда). Историко-юридические этюды. – М., 1891.
10. Петроградский мировой суд за пятьдесят лет. 1866 – 1911 гг. – СПб., 1916. – Т. 2.

Надійшла до редакції 18.11.2011

РУДНЄВА О.М., доктор юридичних наук
(Національний інститут стратегічних досліджень)

УДК 340.130

СУЧАСНІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ПРАВА ЯК ВТІЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПРАВОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджено одну з найбільш актуальних сучасних проблем міжнародного права з прав людини – проблему інтерпретації джерел права в умовах глобалізації. Проаналізовано різні концепції, що існують у сучасній правовій доктрині, досліджено еволюцію підходів до тлумачення прав людини та запропоновано власний погляд на цю проблему.

Ключові слова: *міжнародний стандарт прав людини, глобалізація, тлумачення норм права.*

Исследована одна из наиболее актуальных современных проблем международного права по правам человека – проблема интерпретации источников права в условиях глобализации. Проанализированы различные концепции, существующие в современной правовой доктрине, исследована эволюция подходов к толкованию прав человека и предложен собственный взгляд на эту проблему.

Ключевые слова: *международный стандарт прав человека, глобализация, толкование норм права.*

In article one of the most actual contemporary issues of the international human rights law – the problem of interpretation of the sources of law in the context of globalization – is researched. The author analyzes different concepts of the contemporary doctrine of law, researches the evolution of approaches to the interpretation of human rights and proposes its own view on this issue.

Keywords*: international standard of human rights, globalization, the interpretation of the law*

У Конституції України було проголошено, що людина, її честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищими соціальними цінностями. У зв'язку з цим дослідження проблем прав людини є неодмінною умовою для становлення правової держави.

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується кардинальними трансформаційними змінами, які відбуваються під впливом інтеграційних процесів на шляху до Європейського Союзу та з метою побудови правової держави та громадянського суспільства

в Україні. За цих умов виникає потреба в розробці нових методологічних підходів, які б дозволили розглядати права людини як загальнолюдську цінність, найважливіший елемент людського буття, необхідність оцінки кожного нормативно-правового акта з точки зору відповідності вимогам міжнародних стандартів прав людини. Цим зумовлюється актуальність проблем тлумачення джерел права, оскільки нерідко саме правильність тлумачення, виходячи з певного право розуміння, є підставою для реального забезпечення прав і свобод людини.

Проблеми прав людини в цілому досліджувалися у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Вагомий внесок у розробку даної проблеми було зроблено у працях таких вітчизняних авторів, як: В. Авер'янов, В. Бабкін, М. Баймуратов, Ю. Барабаш, О. Батанов, А. Георгіца, В. Горбатенко, Л.Г. огли Гусейнов, В. Євентов, В. Журавський, А. Заєць, А. Коваленко, М. Козюбра, А. Колодій, В. Костицький, І. Кресіна, А. Мартинов, О. Марцеляк, А. Олійник, Н. Оніщенко, М. Орзіх, О. Панкевич, О. Петришин, В. Погорілко, Н. Раданович, П. Рабінович, В. Селіванов, І. Сенюта, О. Скакун, О. Скрипнюк, А. Сіленко, В. Сіренко, В. Тацій, Ю. Тодика, М. Хавронюк, Г. Чанишева, В. Цвєтков, В. Шаповал, С. Шевчук Ю. Шемшученко, І. Яковюк, О. Ярмиш та ін.

Водночас сучасність вимагає від правової науки постійно оновлювати підходи до проблем прав людини виходячи з реалій XXI ст. В останні роки проблемам тлумачення джерел права з огляду на процеси глобалізації приділялося недостатньо уваги.

Метою цієї статті є дослідження еволюції підходів до тлумачення та розуміння права, сучасні проблеми тлумачення джерел права в умовах процесу глобалізації.

Проте саме питання можливості існування загальнолюдських, універсальних норм чи принципів вирішувалось у світовій філософії не однаково. Так, починаючи з софістів (Протагор, Антифонт, Фразімах), було започатковано напрям, представники якого заперечували можливість існування єдиних та загальних для всіх людей основ буття. Софісти, розмірковуючи над проблемами соціальної регуляції людської поведінки, стверджували, що ні мораль, ні право не мають загальних об'єктивних засад. У судженнях людей про етичні і правові питання думка окремої людини завжди для неї виступає на перший план. У кожного є своя, особлива позиція і не існує загального підґрунтя для єдності поглядів, для формування однакових для всіх морально-правових уявлень, а також для їх узгодження. Вони наполягали, що немає і не може бути загальних моральних і правових норм [1, с. 204].

З поглядами софістів не погоджувалися Сократ, а пізніше й Платон. Сократ, як вважає В. А. Бачинін, поновлює натурфілософську ідею Логосу. Він є прибічником того, щоб вимоги моралі і закони держави відповідали вищій справедливості, встановленій Логосом, ставлячи, таким чином, однакові вимоги до моралі і права держави. На відміну від софістів, він доводить існування загальних моральних і природно-правових норм, які мають не відносний, а абсолютний характер [1, с. 204]. На думку філософа, моральності і праву потрібна надійна основа, яка б мала не зовнішній характер, а перебувала б у самій людині, в суб'єктивних, внутрішніх, мотиваційних структурах її духу. Якщо проаналізувати філософію Сократа, можна дійти висновку, що він вбачав єдину основу моралі і права у знанні. Так, на його думку, оскільки об'єктивні загальні та абсолютні природно-правові норми існують, то обов'язок людини полягає в тому, щоб знати, по-перше, про їх існування, а по-друге, про зміст їхніх вимог. Дещо інші акценти зустрічаємо у Сократа, який, хоча й не заперечував поглядів софістів, однак вказував на те, що за допомогою знань та розуму можливе пізнання сущого. При цьому Сократ приділяв увагу категоріям загального та окремого, причому перше може пізнаватися виключно розумом, а отже виводитися з нього.

Інший філософ, Платон, є автором вчення про загальні ідеї. Платон виходить з особливого виду буття, реальності, що не дана людині в її зовнішніх сприйняттях, однак існує об'єктивно, незалежно від фізичного буття. Якщо речі фізичного світу можуть з'являтися, змінюватися та зникати, то ідея залишається незмінною та загальною для всіх людей. Ідеї у Платона виступають у трьох функціональних виявах: в онтологічному, логічному, телеологічному.

Заслуговує на увагу й вчення стоїків, у якому розроблювалася ідея щодо універсального розуму. Такий універсальний розум притаманний для кожної людини. Важливою характеристикою вчення стоїків було визнання ними того, що людина, як біологічна істота, не може належати тільки окремій державі. Вона з моменту народження перебуває у зв'язку з іншими та-

кими істотами. Космічна спільність розумних істот, стверджували вони, утворює єдину космічну (світову) державу, в якій силу закону має природне право, засноване на загальному для всієї природи Розумі (Логосі). Це природне право є єдиним джерелом різноманітних позитивних прав у різних державах.

Природно-правові ідеї знайшли свій розвиток і у вченнях мислителів Давнього Риму. Цицерон вважав природне право істинним законом, що виник значно раніше будь-якого державного закону та держави взагалі, а справедливість – основою права. У працях Цицерона зустрічаємо й поділ права на публічне та приватне та виділення права народів, що було синтезом позитивного і природного права, визнаного на міжнародному рівні.

Якщо для античності характерним був космоцентризм, то у середні віки доктринальна увага концентрується в першу чергу на божественних ідеях. Церква виступала активним суб'єктом творення тогочасного світогляду. Центральною категорією середньовічної філософії став Бог, що сприймався майже аксіоматично. У зв'язку з цим саме Бог (або його воля), на думку середньовічних мислителів, є єдиною основою існування загального, Бог виступає як „початок, середина і кінець" [2, с. 114].

Починаючи з епохи Ренесансу, внаслідок розвитку природничих наук, починається формування наукової картини світу. У зв'язку з цим пошуки загального здійснюються не у метафізичній площині, а з використанням експериментального методу. Таким чином, загальні основи шукалися в першу чергу у законах природи.

Як вказує С. П. Рабінович, у XVII ст. «природне» починає розумітись «у потрійному значенні як: 1) вільне від надприродного, 2) засноване на природному світлі розуму, тобто раціональне і, зрештою, 3) узгоджене з новим, механічним природознавством. На такій основі здійснювались спроби створити не тільки природну фізику, але також природну політику, природне правознавство, природну етику й навіть природну теологію» [3, с. 125–126].

У XIX–XX ст. для філософської думки характерним є плюралізм у принципах осмислення існуючої реальності. Багато новаторських підходів дійсно мали раціональні погляди, що могли б бути використані для пояснення загальних процесів.

Одночасно в європейській філософії зароджується явище позитивізму, яке виступає своєрідним протиставленням філософії Канта та Гегеля. З точки зору позитивізму наука не повинна намагатися пізнати першопричини буття, оскільки це не спрямовано на прикладні цілі та не може бути здійснено взагалі. Практика дозволяє сприймати безпосередні об'єкти, що стосуються зовнішнього світу. В той же час жодна людина не сприймає субстанції, форми, сутності, ідеї тощо. На думку позитивіста О. Конта, ми їх вигадуємо для того, щоб створити ілюзію відповіді на питання про загальну першопричину, про природу всіх речей. Але саме питання є таким, що на нього не може бути дано відповіді. Все наше знання походить з досвіду, ним же і обмежене, та у нас немає засобів вийти за його межі. Питання: що лежить в його основі? – приречене залишитись без відповіді. Закони розуміються Контом як зв'язки та відношення між явищами, що повторюються, та які не проникають у сутність явищ і мають значення лише для останніх [4, с. 34]. Таким чином, представники позитивізму заперечували обґрунтованість самої постановки питання про існування загальних основ всесвіту в інший спосіб, ніж емпіричне спостереження з наступним індуктивним виведенням закономірностей.

Наступним напрямом наукового сприйняття права став критичний реалізм. Центральним пунктом вчення критичних реалістів є концепція сутностей, за допомогою якої можна пояснити й існування загальних основ. Під сутністю („логічними універсаліями") вони розуміли будь-яке відчуття, сприйняття, уявлення чи поняття, будь-яке ідеальне утворення, що безпосередньо дане свідомості. Д. Сантаяна відзначав, що сутності мають буття, але не мають існування. Існувати – це значить знаходитись у просторі, часі, русі, мати субстанціональність. Що ж стосується буття ідеальних сутностей, то воно є „чисте буття", позбавлене будь-яких матеріальних характеристик [5, с. 60]. Тобто проблема загального, на думку критичних ідеалістів, вирішується з позиції суб'єкта, його свідомості.

У XX ст. характерними рисами тогочасної філософії стали прагматизм, персоналізм та неопозитивізм. Розвивалися також інтерсуб'єктивні концепції, серед яких можна виділити герменевтику, феноменологію та екзистенціалізм.

Необхідно зазначити, що у XX ст. соціальна інтеграція відбувається навколо ідеї прав

людини. Фундаментальною її основою є концепція природного права, яка почала своє формування ще за часів Стародавньої Греції та Риму.

Представники вітчизняної наукової школи також використовували антропологічний принцип у своїх дослідженнях Як зазначає А.П. Кравченко, на початку XX ст. Б.О. Кістяківський уводить поняття «правова особистість» [6]. П. М. Рабінович аналізує філософські проблеми прав людини та методологію пізнання права [7, с. 97]. С. І. Максимов уводить поняття «правова людина» і доводить, що саме проблема суб'єкта права є головною для розуміння феномена права, виявлення його змісту [8, с. 378].

Аналіз прав людини як специфічного виду соціальної справедливості здійснювали такі вчені, як О. О. Бандура, В. С. Бігун, Д. А. Гудима, С. П. Добрянський, О. В. Грищук, Ю. М. Оборотов, О. В. Петришин, О. П. Семітко, В. О. Оксамитний, І. Л. Честнов, звертаючись до різних аспектів однієї проблеми, тим самим поглиблюючи її розуміння й доповнюючи ідею прав людини як основоположного ціннісного вибору сучасного розвитку.

На сьогодні домінуючим вважається антропологічний природно-правовий підхід до сутності прав людини, що зумовлює відповідні підходи до тлумачення нормативно-правових актів та інших джерел права. Права людини в концепціях природного права тлумачаться як природжені, невід'ємні й невідчужувані від людини. Право набуває суттєво нових якостей, коли воно спирається на антропологічну парадигму, з позицій якої стає принципом людського існування.

Слід зауважити, що значному прогресові у сприйнятті ідеї прав людини сприяло міжнародне закріплення та визнання людини та її прав найвищою цінністю в численних конвенціях та пактах. Тож позитивація правового статусу людини відбувається через прийняття та імплементацію національних і міжнародно-правових актів (передусім у сфері прав людини), в яких знаходять закріплення міжнародні, визнані цивілізованими країнами, стандарти, звернення до них у правозастосовній і, зокрема, судовій практиці, тлумаченні приписів позитивного права виключно в їх світлі. Хоча термінологія щодо прав людини, використовувана у текстах нормативно-правових актів, відіграє констатуючу роль декларування правового положення людини, критерієм реалізації такого положення людини доцільно вважати не його "праводекларування", а реальне правозабезпечення.

Міжнародні стандарти прав і свобод людини (стандарти-норми та стандарти-принципи у сфері прав людини) виступають підґрунтям закріплення їх вихідних, базових, основоположних засад, їх тлумачення та захисту. При постановці питання про визначення правомірності поведінки у галузі дотримання прав людини того чи іншого суб'єкта міжнародних відносин (перш за все держави), слід виходити у першу чергу з того, чи відповідала його поведінка (дія чи бездіяльність) цим принципам, оскільки лише у разі виявлення такої невідповідності можна робити висновок про порушення того чи іншого стандарту.

Діяльність міжнародних органів та організацій, що становлять інституційний механізм реалізації та захисту прав людини, виражається у прийнятті значної кількості документів тлумачення змісту прав людини, сутності окремих положень міжнародних договорів. У цьому спостерігаються суттєві теоретичні закономірності впливу міжнародних наддержавних організацій на національні державні структури. Ця інтерпретаційна функція реалізується Комітетами ООН передусім у процесі розгляду доповідей держав-учасниць та індивідуальних скарг. Результат тлумачення положень знаходить відображення в Загальних рекомендаціях, що містять детальні роз'яснення юридичного змісту окремих положень міжнародних договорів, процедур їх застосування у національному праві.

Таким чином, під впливом процесів глобалізації та підвищення значення міжнародного права з прав людини формується явище національного імплементаційного тлумачення норм міжнародних договорів про права людини. Під національним імплементаційним тлумаченням норм міжнародних договорів про права людини пропонуємо розуміти діяльність уповноважених державних органів із з'ясування та офіційного роз'яснення змісту таких норм з метою належного їх застосування і реалізації, а також для забезпечення відповідності цим нормам усієї юридичної практики держави.

Особливості міжнародних договорів про права людини зумовлюють не лише їх особливий статус у системі міжнародних договорів загалом, а й відрізняють їх від інших джерел права тієї чи іншої держави, зокрема від інших нормативно-правових договорів, якщо міжнародні

договори включаються державою до складу її законодавства. Виходячи з цього, можна сказати, що національна правотворчість і національне правотлумачення, які задіюються для національної імплементації даних договорів, матимуть певну специфіку порівняно із аналогічними видами державної діяльності, здійснюваними в інших ситуаціях [9, с. 30].

Вплив міжнародного права з прав людини на національне нерідко пов'язаний із приведенням останнього у відповідність із міжнародними договорами. Проте, аби забезпечити належну дію такого принципу міжнародного права, як pacta sunt servanda, потрібно узгодити із міжнародним договором не тільки законодавство, але й будь-яку іншу юридичну діяльність держави (наприклад, так тлумачити національне законодавство, щоб воно не «йшло у розріз» із міжнародно-правовим зобов'язанням). Звідси, приведення юридичної практики держави у відповідність із міжнародно-правовим договором та міжнародно-правовими стандартами – це правотворча, а також правотлумачна, правозастосувальна і правореалізаційна діяльність держави, здійснювана на виконання норм міжнародного договору або під його впливом задля усунення або запобігання суперечностям (невідповідностям) між національно-юридичними явищами і цими нормами.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки:

1) підходи до тлумачення норм права пройшли тривалий еволюційний процес, який продовжується і сьогодні. Одним з найбільш істотних факторів, який впливає на розуміння прав і свобод людини у XXI ст. є процес глобалізації;

2) реальне забезпечення міжнародних стандартів прав і свобод людини нерозривно пов'язаний з такою правовою формою діяльності держави, як тлумачення норм права. Практика правозастосування в Україні засвідчує, що в значній кількості випадків порушення прав і свобод людини відбувалися не через дефект норм, а через дефект інтерпретації норм;

3) подальша розбудова правової держави в Україні вимагає сприйняття міжнародних стандартів прав людини, принципів права, міжнародних договорів з прав людини як основи для тлумачення положень законодавства України. Тільки такий підхід здатен забезпечити антропоцентричність правозастосовної діяльності органів держави та успішне подолання окремих недоліків чинного законодавства України.

Список використаної літератури:

1. Бачинин В. А. Философия права и преступления. – Х., 1999.

2. Соколов В. В. Средневековая философия. – М., 1979.

3. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : монографія. – Львів, 2010.

4. Зотов А. Ф. Мельвиль Ю. К. Буржуазная философия середины XIX – начала XX века. – М., 1988.

5. Буржуазная философия XX века / [под ред. Л. Н. Митрохина, Т. И. Ойзермана, Л. Н. Шершенко]. – М., 1974.

6. Кістяківський Б. О. В защиту права. (Интеллигенция и правосознание) // Вехи. – М., 1909.

7. Рабінович П. М. Потребовий дослідницький підхід – інструмент з'ясування соціальної сутності прав людини // Право України. – 2005. – № 7. – С. 94–97.

8. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления : [монография]. – Х., 2002.

9. Раданович Н. М. Імплементаційна правотворчість: деякі загальнотеоретичні аспекти // Праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України. Серія І. "Дослідження та реферати". – Львів, 1999. – Вип. 2. – С. 30–34.

Надійшла до редакції 29.11.2011